

Een verzamelreis in de Pyreneeën

door J.G.J. Kuiper

De Pyreneeën zijn de laatste jaren in trek bij de Nederlandse malacologen. Als ik mij niet vergis, hebben sinds 1950 niet minder dan zes leden der Vereniging, elk op eigen gelegenheid, in een gedeelte van dit gebergte verzameld. Deze belangstelling is volkomen gewettigd. Malacologisch is het een uitermate aantrekkelijk gebied. Doch ook in andere opzichten, en niet het minst landschappelijk en cultuurhistorisch, kan men er veel zien, zodat ook hij die niet zijn gehele vacantie op het altaar der Molluskenkunde wil offeren, er zijn geest kan verrijken.

De slakkenfauna van deze, ruim vierhonderd kilometer lange bergketen op de grens van Frankrijk en Spanje, heeft haar eigen karakter en telt vele endemische soorten. De Pupilliden - een groep die in de Oostalpen zeer gedifferentieerd is - bereiken in de Pyreneeën wederom een hoge graad van verscheidenheid en zijn in bepaalde gedeelten niet alleen rijk aan soorten, doch ook aan individuen. Veel armer aan soorten zijn er de Clausiliiden, die echter in het lage gebied van de Basses-Pyrénées door één merkwaardige species vertegenwoordigd zijn, welke in heel Europa alleen nog maar een verre verwant heeft in Catalonië. In het Westen ontmoeten wij in de land- en zoetwatermolluskenfauna verscheidene atlantische elementen; in het Oosten talrijke mediterrane soorten; terwijl in de Pyrénées-Orientales bovendien verscheidene Iberische soorten voorkomen.

In de nazomer van 1950 verkeerde ik in de gelukkige omstandigheid een verzamelreis in dit prachtige gebergte te kunnen maken. Ik wil daarover in de volgende bladzijden iets vertellen. Het is niet mijn bedoeling een wetenschappelijk verslag te geven, doch veeléér een relaas van mijn reiservaringen, voor zover die betrekking hadden op de slakkenjacht; een beeld dus - met enige locale kleur - van de omstandigheden waaronder ik verzamelde. Het is te hopen, dat een Nederlandse malacoloog zich te eniger tijd groepen zal voelen, die door landgenoten in de Pyreneeën gedane waarnemingen - ik herinner in dit verband ook aan de malacologische reis van wijlen J. Frins wiens collectie thans in het Zoölogisch Museum te Amsterdam is - te vergaren en in een critische studie te publiceren. Het zal stellig de moeite waard zijn, temeer daar sinds de dood van GERMAIN, voor zover mij bekend door Franse malacologen vrijwel niets meer gedaan is aan de studie van hun op het gebied van niet-mariene weekdieren toch zo rijke vaderland.

Eind Augustus 1950 nam ik, met een reisbiljet naar Bayonne op zak, in Parijs de metro naar de gare d'Austerlitz, om mijn reeds lang gekoesterde wens in vervulling te brengen. Om in de Pyreneeën zo min mogelijk gebonden te zijn aan openbare vervoermiddelen, had ik mijn bagage tot het uiterste beperkt: een rugzak met de hoogstnodige kledingstukken en toiletartikelen, en verder een koffer gevuld met doosjes, glazen buisjes, een molluskenzeef, een schepnet, kleine zakjes en alles wat het slagen van een slakkenjacht kan bevorderen. De rugzak zou mij op al mijn tochten vergezellen, terwijl de koffer steeds, wanneer gewenst, kon worden achtergelaten op stations of in hotels. - Behalve de grote Michelinkaarten, beschikte ik over een reeks stafkaarten, welke het Institut Géographique National te Parijs tegen de geringe prijs van enkele tientallen francs per blad, in omloop brengt. Hoewel het merendeel van laatstgenoemde kaarten ongekleurd is en zij geen hoogtelijnen aangeven, terwijl zij voorts van respectabele leeftijd zijn (van verscheidene bladen heeft de laatste revisie ruim een halve eeuw geleden plaats gevonden!), voldoen zij, naar mijn ervaring, op excursies beter dan de kaarten die op autotoerisme zijn afgestemd. Verder had ik - wat even belangrijk is als kaarten - aantekeningen bij mij uit de literatuur, over soorten en vindplaatsen in de Pyreneeën en de aangrenzende gebieden. Aan de hand hiervan immers, zou ik, na enige tijd in een bepaald gebied verzameld te hebben, kunnen nagaan of mij aldaar nog iets belangwekkends te wachten stond.

Het spreekt wel vanzelf, dat wat men in enkele weken tijds in een zo uitgestrekt gebergte verzamelen kan, eigenlijk niet meer dan steekproeven zijn. Mijn bedoeling was dan ook slechts, een buit mee naar huis te nemen,

die een zoo goed mogelijke indruk geeft van het gevariëerde karakter van de molluskenfauna der Pyreneeën. Dit betekende dus, zowel verzamelen in de Lage, als in de Hoge en Oostelijke Pyreneeën.

De D-treinen vanuit Parijs schijnen altijd afgeladen te moeten zijn. Ook nu weer. Ik moest genoegen nemen met een bescheiden staanplaats in een couloir, omstuwd door duwende koffers en medereizigers. Onder dergelijke omstandigheden reizend, beseft men pas goed, hoe uitgestrekt Frankrijk nog is ten Zuiden van Parijs. Na acht uur sporen gaf ik er de brui van en besloot ik van een mijner "reserve-reisplannen" gebruik te maken. Enkele tientallen kilometers vóór Bordeaux, in Libourne, stapte ik uit. Daar het stadje mij in de hitte van die dag niet aantrekkelijk voorkwam en de omgeving ervan een weinig succesvolle oogst beloonde, nam ik de juist klaar staande autorail die naar het Oosten door het dal van de Dordogne voert. Als eerste pleisterplaats koos ik Bergerac. Uit mijn aantekeningen wist ik, dat ik daar niet ver verwijderd was van de typelocaliteiten van twee soorten nl. Pagodulina pagodula (des Moulins) en Brachypyrghula bicarinata (des Moulins). De eerste soort behoort tot de Pupilliden en heeft een opmerkelijk diep in de schelp reikend systeem van plooiën en lamellen; de tweede is een Bythinella-achtige van ongeveer twee millimeter lengte. Het schelpje der laatste soort heeft een exotisch voorkomen door de aanwezigheid van twee geprononceerde kielen. Een fraaie afbeelding - in steendruk - van Brachypyrghula vindt men in BOURGUIGNAT "Les Spicilèges malacologiques", pl. IX, fig. 6 t/m 9.

Ik besloot mijn doorreis naar Bayonne uit te stellen. De volgende dag nam ik de autorail naar Lalinde, ongeveer twaalf kilometer ten Oosten van Bergerac, stak de Dordogne over en stond toen voor het dorpje Couse, waar volgens GERMAIN Brachypyrghula moest leven in een bronnetje vlak bij het beekje de Couse in het gelijknamige dorp. De vindplaatsaanduiding van GERMAIN lijkt zo duidelijk, dat ik er geen moment aan twijfelde de gezochte soort te zullen vinden en wel op precies dezelfde plaats als waar DES MOULINS haar ruim 130 jaar geleden ontdekt heeft. Het geluk is echter niet met mij geweest. De bronnetjes die de dorpelingen mij wezen, bevatten geen Brachypyrghula's. Uren verzamelen, onderbroken door heftige regenbuien, brachten wel vele landslakken in mijn zeef, doch maar weinig zoetwaterweekdieren.

In de namiddag besloot ik mijn pogingen te staken en door te wandelen naar het een uur gaans van de Couse af gelegen dorpje Lanquais, dat een oud kasteel heeft in welks omgeving de typelocaliteit van Pagodulina pagodula ligt. De Couse passerend, ontdekte ik een laag oevergedeelte, waar ik terloops een bodemonster man met de zeef. Tussen honderden levende exemplaren van een nog niet met zekerheid gedetermineerde Bythinella-soort, die ik later ook op verscheidene plaatsen in de Lage Pyreneeën verzamelde, vond ik hier enkele tientallen huisjes van Brachypyrghula. Het betrof weliswaar lege schelpjes, doch de vondst wees er op, dat de gezochte bron waarschijnlijk weinig verder stroomopwaarts lag.

Er kwam een boertje aan, dat over de brugleuning buigend, een tijd lang zwijgend mijn bedrijf gade sloeg. "Tiens", zei hij peinzend, en keek naar het buisje nietige slakken dat ik hem voorhield, "des insectes".

Ik legde hem uit dat het kleine escargots waren. Hij sprak mij niet tegen, doch was kennelijk niet overtuigd. In de volksmond zijn escargots wijngaardslakken, en desnoods ook nog hun eetbare kleinere confraters.

"Faut avoir patience pour ça", mijmerde hij, toen hij mij geduldig de opgeviste plantenmassa zag doorzoeken, "moi je ne l'aurais pas, mais chacun son métier".

Ik vroeg hem of hij koude bronnetjes wist in de omgeving en lichtte toe voor welk doel. Hij wees mij er twee, één een honderd meter van de Couse af, een ander meer stroomopwaarts. "Là-bas vous trouverez sans doute vos ...", hij aarzelde even, "vos insectes".

Het eerste bronnetje heb ik opgezocht, doch ik vond er niets. Het andere niet, terwijl juist dat een grote kans maakte de typelocaliteit in engere zin te zijn, zoals ik veel later, weer thuis gekomen, concludeerde. In DUPUY "Histoire Naturelle des Mollusques" (1847-1852) las ik namelijk, dat het bewuste bronnetje stroomopwaarts van de Couse ligt, vlak bij de beek.

Over zulke nalatigheden kan men later, wanneer men achter zijn werktafel het unieke van de gelegenheid pas goed beseft, meer spijt hebben dan men in

het veld kan bevroeden. Had ik één uur langer gezocht, dan zou ik stellig levende *Brachypygula*'s gevonden hebben. Nu vleide ik mij met de hoop, dezelfde dag topotypen van *Pagodulina pagodula* te zullen bemachtigen, en daardoor vond ik noch het een noch het ander. Toen ik namelijk bij het Château Lanquais aankwam, was het al schemerdonker in het loofbos om het kasteel en kon ik alleen nog maar op goed geluk af met de zeef verzamelen, zonder in staat te zijn ter plaatse mijn vondsten te controleren. Later, na het uitzoeken van het zeefsel, bleek ik grote hoeveelheden van *Lauria cylindracea* (Da Costa) verzameld te hebben, doch geen enkel exemplaar van de even grote *Pagodulina*.

Ondanks deze teleurstellingen, was ik toch zeer tevreden over het resultaat van die dag. Na wekenlange droogte waren er zware regenbuien gevallen. Overal waren de landslakken uit hun schuilhoeken tevoorschijn gekropen, en zonder veel moeite kon ik een aardige collectie mollusken van verscheidene punten in dit deel van het dal van de Dordogne bijeengaren. Vermelding verdient vooral de in Zuidwest en Centraal Frankrijk verspreide, doch tamelijk verborgen levende *Chilostoma cornea* (Drap.), die volgens GERMAIN alleen na regenbuien tevoorschijn komt en wel voornamelijk in het voorjaar. Het schelpje van deze soort is warm-roodbruin van kleur, met een donkere peripherische band, en bereikt een grootte van 1½ centimeter. Volgens de literatuur moet zij in de Pyreneeën haar centrum van verspreiding hebben, doch vreemd genoeg, schittert zij in mijn buit van dit gebergte door afwezigheid. Mogelijk was de atmosfeer er tijdens mijn bezoek niet vochtig genoeg.

Verder noem ik *Truncatellina claustralis* (Gredler), kenbaar aan haar diep liggende palatale plooi; en *Trochoidea elegans* (Gmelin), beide mediterrane soorten die men in Dordogne niet direct zou verwachten. In het zeefsel van het bos bij het Château Lanquais kwam voorts een opvallend kleine variëteit van *Clausilia bidentata* (Ström) voor, waarvan zelfs verscheidene exemplaren niet langer dan 6 millimeter zijn! Met de ongeveer even kleine *Boettgeria exigua* (Lowe) van Madeira en *Agathylla formosa* Rssm. van Dalmatië, behoren zij tot de kleinste *Clausilia*'s die ik ooit gezien heb.

Van de zoetwatermollusken is voorts de vondst van *Pisidium tenuilineatum* Stelfox in de Couse vermeldenswaard. Volgens de mij bekende gegevens, was deze soort nog niet eerder in Frankrijk gevonden.

Bayonne, waar ik na een kort verblijf in Bordeaux, enkele dagen later arriveerde, is een oude schilderachtige stad aan de oever van de Adour. Vorstelijk, als de Seine in de metropool, stroomt de brede rivier in een wijde bocht om het oude stadsgedeelte. Boven de opeenhoping van daken, waartussen nauwe straten liggen, verrijst de gothische kathedraal, gebouwd naar Noordelijke trant. Niet ver van de kathedraal ligt het Château Vieux, een stoer middeleeuws bouwwerk, dat op de fundamenten van een Romeinse versterking steunt. Op de muren van dit fort, dat thans door een parkaanleg omgeven wordt, leven talloze *Cochlostoma*'s. Ten opzichte van hun midden-Franse genusgenoten vallen zij op door hun grootte en hun versterkte, witte mondrand. De *Cochlostomatidae* van de Pyreneeën vormen een nog onopgelost systematisch probleem. Er zijn, vooral van Noord-Spaanse vindplaatsen, verscheidene soorten beschreven, doch - l'histoire se répète - het is zeer de vraag of al deze soorten de rang van species verdienen. Elke populatie toont een variabiliteit in afmetingen der individuen, in dichtheid der ribbeling, in kleurpatroon en in sterkte van de mondlip. Misschien komen in de Pyreneeën wel niet meer dan één of twee critische soorten voor, elk met een aantal geografische rassen. In mijn *Cochlostomatidae* van de Pyreneeën kan ik, met uitzondering misschien van enkele in de Hautes Pyrénées verzamelde monsters, geen andere soort zien dan de ook buiten dit gebergte levende *Cochlostoma obscurum* Drap. De door DUPUY beschreven *Cochlostoma crassilabrum*, die zoals de naam aangeeft, komt - indien mijn interpretatie juist is - in populaties van *C. obscurum* voor, en is nauwelijks van de laatstgenoemde soort te onderscheiden. De rang van species verdient deze vorm volgens mij niet.

Cochlostoma obscurum heb ik op verscheidene punten om Bayonne gevonden. Talrijk leeft zij op de muren van de 17de eeuwse citadel ten Noorden van de stad. - De in midden-Frankrijk algemene *Cochlostoma septemspirale* (Raz.) schijnt in de Pyreneeën niet voor te komen.

Het oude stadgedeelte wordt omzoomd door een over grote afstanden fraai geconserveerde vestinggordel in de stijl van Vauban, de befaamde vestingbouwer van Lodewijk de Veertiende. Op de wallen van deze fortificaties, bij de Porte d'Espagne, vond ik mijn eerste Clausilia's van de Pyreneeën. Het betreft hier Clausilia rugosa pyrenaica de Charp., die aldaar algemeen was en die ik gedurende mijn verblijf in Bayonne, op verscheidene punten in en om de stad heb aangetroffen, steeds op oude muren (Château Vieux; Avenue de la Légion Tchèque; Rue Tour de Sault; Square Léo Pouzac, etc.). Deze Clausilia's vormen een aardige puzzle. GERMAIN, in zijn "Faune de France", noemt o.m. de volgende soorten van de Pyreneeën: Clausilia rugosa Drap.; Cl. pyrenaica de Charpentier; Cl. abietina Dupuy en Cl. nigricans Pult.

Wat precies verstaan wordt onder Clausilia rugosa Drap. is mij nog niet duidelijk. Misschien komt deze vorm in mijn collectie voor en herken ik hem niet. Om over vergelijkingsmateriaal te beschikken heb ik daarom onlangs aan de directeur van de Jardin Botanique te Montpellier geschreven met het verzoek een aantal van de in de botanische tuin op muren levende Clausilia's te willen opzenden. Van deze vindplaats immers heeft Draparnaud ruim anderhalve eeuw geleden zijn typen betrokken. Prof. Harant is mij zeer ter wille geweest doch zonder resultaat. Volgens hem zou de soort er niet meer te vinden zijn. - Verscheidene auteurs, waaronder vooral Britse (zie KENNARD & WOODWARD, Synonymy of the British Non-Marine Mollusca, 1926) beschouwen Cl. rugosa als een synoniem van Cl. nigricans Pulteney, die op haar beurt als identiek met Cl. bidentata Ström wordt opgevat. Van Cl. abietina voorts zegt GERMAIN (p. 352) dat zij de "forme pyrénéenne" is van Clausilia nigricans, terwijl hij (p. 354) Cl. pyrenaica beschouwt als de "espèce représentative" van Clausilia rugosa in de Pyreneeën. De variabiliteit van andere Clausilia's (s.s.) als maatstaf nemend, zijn er geen specifieke verschillen aan te wijzen tussen Cl. abietina en Cl. pyrenaica, zodat HAAS (Fauna terrestre Malacológica y de agua dulce de Cataluña, 1929) beide soorten, mijns inziens terecht, als vormen van één soort beschouwt. Het bovenstaande suggereert, dat de genoemde nominale soorten alle tot één soort zouden behoren, nl. Clausilia bidentata Ström. Op grond van het door mij in Frankrijk verzamelde materiaal, komt mij een dergelijk denkbeeld inderdaad zeer aantrekkelijk voor. Indien een onderzoek van de Franse Clausilia's tot deze slotsom zou leiden, zou Clausilia bidentata, die te boek staat als een weinig variabele soort, regionaal (nl in midden- en Zuid-Frankrijk) juist een zeer variabele soort worden, en wel - voor zover ik het kan zien - in dezelfde geest als de eveneens wijd verspreide genusgenote Clausilia dubia Drap., die - zoals bekend - haar variabiliteit vooral in de Oostalpen ontplooit.

De directe omgeving van Bayonne viel mij, wat mollusken betreft, niet mee. Wel verzamelde ik er veel Zuidelijke ubiquisten als Helix pisana (Müll.), Monacha carthusiana (Müll.), Helicella variabilis (Drap.) (talrijk in vele vormen in het gras langs de weg naar Biarritz even buiten Bayonne), Cochlicella acuta (Müller) enz., maar de aantrekkelijke endemen ontbraken op het appel. De begeerde Clausiliide, Laminifera pauli Mabilie eveneens, hoewel deze soort door GERMAIN uit de omgeving van Bayonne wordt vermeld. Stellig zal zij wel hier of daar onder de rook van Bayonne voorkomen, doch de sterk in cultuur gebrachte landerijen en de verkavelde, meestal omrasterde bospercelen, maken het zoeken wel erg moeilijk. Ik besloot daarom na enkele dagen mijn excursiecentrum naar het binnenland te verleggen. Eerst echter wilde ik van uit Bayonne nog een tocht maken naar de Rhune, een negenhonderd meter hoge berg op de grns van Frankrijk en Spanje. De top van de Rhune zou, volgens GERMAIN, de typelocaliteit van Laminifera pauli zijn.

Per spoor ging ik van Bayonne langs de kust van de Golf van Biscaye zuidwaarts tot St Jean-de-Luz. Daar nam ik de bus die de veelzeggende naam van "Le Basque Bondant" draagt en die mij tien kilometers oostwaarts bracht tot de Col St Ignace, een 180 meter boven de zeespiegel liggende pas. Vandaar bracht een tandradspoortje, dat enkele malen per dag op en neer kruipt, mij naar de top van de Rhune.

Negenhonderd meter lijkt niet veel. Toch had ik het gevoel er hoog in de Alpen te zijn, ver boven de boomgrens. Van de Rhune af heeft men prachtige vergezichten in het Baskische land met zijn koepelvormige uitlopers van de Pyreneeën. Heel in de verte, in dikke wolkenpakketten gehuld, het machtige

bastion van de Hautes-Pyrénées. In het Westen de Golf van Biscaye met zijn vrolijke gordel van mondaine badplaatsen. Een zilveren lint glinstert tussen de heuvels. Het is de Nivelle, die in Spanje, vlak bij de Franse grens ontspringt en nauwelijks dertig kilometer verder in de Golf van Biscaye uitmondt. Aan de Zuidkant de Spaanse provincie Navarra. - Zo op een afstand lijken de bergen glad geschoren koppen. Mooi gaaf en egaal. Uitgestrekte bossen ziet men er weinig. Haast overal een groen grasmat of laag struikgewas en varens.

Hierboven, op de Rhune, ligt het bezaaid met stenen en rotsblokken. Een gure wind is opgestoken, die de nevels uit het dal omhoog waait, en in korte tijd sta ik in een dichte mist. Het treintje dat zijn twintig passagiers naar boven had gebracht, is een half uur later weer teruggegaan, na eerst met een claxon de schaapjes bijeen getrommeld te hebben. Negentien kleumende passagiers, uitgekeken op de mist, zaten toen in het dalwaarts knorrende vehikel. Slechts één passagier is achtergebleven, om Laminifera's te zoeken.

Het is met dit genus eigenaardig gesteld. In het Oligoceen en Mioceen van Midden-Europa was het vertegenwoordigd in vele soorten, welke tegen het einde van het Tertiair alle uitgestorven zijn. Slechts in twee soorten heeft het genus de wisseling der geologische seizoenen kunnen overleven. Het zijn Laminifera pauli (Mabille), die in een beperkt gebied van de Lage Pyreneeën woont, en de zeer zeldzame Laminifera subarcuata Bofill, die meer dan 300 kilometer daar vandaan, in Catalonie leeft, aan de Spaanse zijde van de Oostelijke uitlopers der Pyreneeën. Uiterlijk onderscheiden de Laminifera's zich van andere recente Europese Clausiliiden door de eigenaardige "reikhalzende" laatste kwart omgang, en, wat de mondmantel aangaat, onder meer door de diepe ligging van de lamellen.

Herhaaldelijk hebben systematici op de grote overeenkomst gewezen tussen de Europese Laminifera's en de Peruviaanse Neniinae.

De schelp van Laminifera pauli wordt ten hoogste anderhalve centimeter lang. De kleur ervan is donkerbruin, doch door verwerking meestal lichtbruin of vuilgrijs, ook bij levende dieren. De sinulus buiten beschouwing gelaten, is de mondopening, die een reeks interlamellaire plooitjes bevat - op grond waarvan MABILLE de soort aanvankelijk Clausilia plicatula genoemd had! - bijna rond.

De verspreiding van deze soort is, volgens de mij bekende gegevens, beperkt tot de dalen van de riviertjes de Nive en de Nivelle, alles met elkaar een gebied van slechts enkele honderden kilometers in het vierkant. Het is niet onmogelijk, dat zij ook in Navarre voorkomt. Hoever haar areaal reikt in het hoge Oostelijke deel van het arrondissement Basses-Pyrénées, is mij niet bekend. Wanneer men in aanmerking neemt, dat de totale lengte van de Pyreneeën 435 kilometer is en de breedte ongeveer 100 kilometer, dan is de opgave van WAGNER (Zur Anatomie und Systematik der Clausiliiden, 1920, p.155) "die Pyrenäen" wel wat erg ruim aangeduid. Waarop BOETTGER (Clausilienstudien, 1877, p.102) zijn vindplaatsaanduiding "Hoch-Pyrenäen" baseerde, is mij evenmin duidelijk.

Enkele uren heb ik op de top van de Rhune gezocht. Talloze stenen heb ik er omgekeerd, zonder enig resultaat. Slechts drie naaktslakken, die Dr van Regteren Altena later gedetermineerd heeft als Limax marginatus Muller waren de schamele buit. Toen heb ik het lager gezocht, op de Noordelijke helling. Doch ook daar niets. Zelfs het aanspoelsel van regenbeken, dat nog wel eens een thanatocoenose van slakkenhuisjes bevat, leverde niets op.

Door de hoge varens en doornige struiken, waarmee de flanken van de Rhune begroeid zijn, zette ik de afdaling voort. Mijn hoop was gevestigd op een klein bos halverwege de helling. Het bleek een ijl naaldbos te zijn. Ook daar vond ik geen Laminifera's. Met vrijwel lege handen bereikte ik in de namiddag weer de Col St Ignace. Men kan zich voorstellen, in wat voor een gemoedstoestand..... Verwijtend heb ik beneden de Rhune nog eens aangekeken, die verwaand hoog leek nu haar top in dichte, zwarte wolken was gehuld, en ik kon niet nalaten mijzelf toe te spreken met de bedachtzame

woorden van de jagermeester (aan wie op het eind van een groot jachtfeest een oordeel gevraagd werd over de jagerscapaciteit van een druk doende deelnemer die veel geschoten doch niets geraakt had) :Exzellenz ist ein vorzüglicher Jäger, aber auf der anderen Seite muss ich zugeben dass der Herr Gott seine Tiere wunderbar schützt.....

De belangrijkste vraag wanneer men een bepaalde soort zoekt, ook al heeft men er een waslijst van vindplaatsen van op zak, is: in wat voor omgeving leeft het dier? Zo ook in dit geval. Is *Laminifera* werkelijk een slak van het open terrein? Zo niet, hoe komt dat beest dan boven op de Rhune, waar geen perceeltje bos te vinden is.

Terugwandeland over de kale, slingerende weg die naar Ascain leidt, zag ik links van de weg een glinsterend beekje, bijna onzichtbaar door weelderige toefen van bomen en struiken langs de oevers, diep in de vallei. Ik herinnerde mij mijn tocht in 1948 door het dal van de Muggio in Ticino, waar ik ook een *Clausilia*-soort zocht, die in Zwitserland alleen in dat dal heet voor te komen. De soort gold er als zeldzaam omdat er steeds slechts weinige exemplaren van gevonden waren, waarvan geen enkel levend. Mijn voorgangers hadden evenwel, zoals mij bleek, steeds hoog op de hellingen gezocht, waar de atmosfeer droger is dan diep in het dal. Ik ben toen afgedaald tot de Muggio en heb er de begeerde soort gevonden, rondkruipend op natte, met mos begroeide stenen.

Met deze ervaring als steun, waagde ik, hoewel de dag al ten einde liep, ook in het dal van de Nivelle een kans. En met succes! In een klein zijravijn, dicht met varens en heesters begroeid en bijna ondoordringbaar door de dichte vegetatie van bramen, vond ik opeens, op een dor takje op de grond, één levend volwassen exemplaar van *Laminifera pauli*! Ik geloof dat ik nog nimmer vromer woorden heb gepreveld als op dat ogenblik. Ik herinner mij, dat ik hardop tegen het beestje heb staan praten. Toen was ik honger en vermoeidheid vergeten en drong ik verder in de struikenwildernis door. Op enkele verrotte boomstammen vond ik in het geheel nog een tiental andere exemplaren, vergezeld van *Clausilia rugosa pyrenaica*.

In de beste stemming heb ik de terugwandeling naar St Jean de Luz aangevaard. Tegen de avond begon het te regenen, een vervelende zwevende stofregen, waartegen men zelfs niet meer veilig is onder bomen. Toen werd het een stortbui, en nog erger, uren lang. In het donker bereikte ik St Jean-de-Luz, een kleine vissershaven met blauwe bootjes. In de Rue Biscarbidea, waar ik door kwam, verzamelde ik nog, vrijwel op de tast af, slakken die daar op muren zaten. Het bleken te zijn: *Clausilia rugosa pyrenaica*, *Hygromia cinctella*, *Hyalinia draparnaldi* en *Pomatias elegans*.

Laat in de avond heb ik het boemeltreintje naar Bayonne genomen, waar ik drie kwartier later aankwam.

(wordt vervolgd)